

PROSVETNI DEL

Hrastovec, grad, Prometej, štukaturni relief
(1. pol. 18. stol.)

Štuk

Fr. Stelè

Štuk je prastara stroka dekorativne umetnosti, ki jo je poznala že klasična antika. — K novemu življenju ga je vzbudila konec srednjega veka renesansa in ga porabljala prvotno v antičnem zmislu za nevsiljivo plastično dekoracijo ploskev; svoj novodobni, od antike neodvisni precvit pa je doživel v baroku, najprej v Italiji, potem ga je pa ta slog razširil s seboj po vsi zapadni Evropi, kjer je ustvaril v XVII. in XVIII. stoletju svoja največja dela po cerkvah in razkošnih gradovih. Te dve stoletji predstavljata zlato dobo zapadnoevropske štukaturne umetnosti.

Barok je bil bolj kot katera druga stilsko doba usmerjen na to, da ustvari z vsemi razpoložljivimi umetnostnimi in dekorativnimi strokami enotno umetnino, za katero mu je podlaga arhitektura, sredstvo pa, ki uglasja vse elemente v enoten akord, slikovitost, patetična razgibanost in skrajno stopnjevanje vseh aktivnih sil. Pri dosegi tega svojega bistvenega značaja se je poleg drugih strok, katerih vsako je stopnjeval do viška patetike in slikovitosti, v obilni meri poslužil prilagodljivega, gibkega štuka, brez katerega bi bila nemogoča brezhibna premostitev prehodov med polji dejstvovanja raznih likovnih in dekorativnih strok. Tako je postal štuk z iluzionističnim slikarstvom in patetično plastiko vred eden izmed temeljev baročne harmonije, pogosto v zvezi s slikarstvom vred celo njen glavni nosilec. Eno najobičajnejših in najplodonosnejših torišč je našel na stropih in

obokih razkošnih stavb. Njegova naloga je bila od začetka vokvirjati, deliti viseči strop od statičnega, podpirajočega dela stavbe. Nadalje posebno delitev stropne ploskve in vokvirjanje slik na njem. Marsikako tradicionalno potezo je pri tem prevzel od starejšega, pozneje sebi vzporednega kasetiranega stropa, s katerega barvnostjo ali plastično rezbarijo je odslej tekmovala njegova navadno bela, a zato v danem miljeju tem odličnejša plastika. Pogosto si je nadel v zmislu skrajne patetike in iluzionističnih tendenc baroka tudi nalogo, da je prevajal od arhitekturnih in plastičnih delov prostorne lupine k slikanim, često tako rafinirano, da je bila meja med trodimenzionalnima strokama in dvodimenzionalnim slikarstvom popolnoma zabrisana, prehod od materialne, na zemlji stoječe, nepodvižne mase k slikani, do najvišjih nebesnih sfer vodeči iluziji v zračnih globinah se razvijajoče vizije tako popoln, da se zdi, da se je nebo odprlo in so arhitekture zrastle v višine, ki segajo do njegovih nedoglednih, z oblaki prepreženih sfer. Vzporedno z razvojem stila v prostotektonski smeri se tudi elementi štukaturne dekoracije spreminjajo; namesto prvotnih okvirov, sadnih in cvetnih vencev in angelskih glav nastopajo novi svobodnejši elementi, trakovi, trtje, fantastične oblike okvirov in prevedejo končno v popolnoma nov svet oblik, v katerem je vodilni element prilagodljiva, fantastično neprestano obliko izpreminjajoča »rocaille«, školjčni motiv značilen za slog srede XVIII. stoletja, tako zvani rokoko. Semtertja poprej naravnost visoka plastičnost in figuralika štukaturnega reliefa se sedaj definitivno nadomesti s ploskovitim preprežanjem stene, z zabrisevanjem vseh tektonskih mej med posameznimi arhitekturnimi členi, in se veže z naravnost nečuvveno fantastiko neprestanega variiranja vedno enega, na videz enoličnega motiva. Po rokoku velika vloga štuka v zapadnoevropski umetnosti polagoma preneha; njegova elementarna sila, ki je v dobi procvita pri njem tako bujna, sedaj vidno ugaša; uporabljajo ga sicer kot običajno pomožno, dekorativno stroko vedno, prav do danes; one vodivne vloge pa, ki jo je imel v baroku, pozneje ni več dosegel.

Štuk se izdeluje iz zmesi peska, apna in gipsa; pri finejšem marmornem štuku pa nadomesti gips marmorov prah. Njegova površina se, dokler je vlačena in se ne strdi, bosira, modelira, oblikuje ali kar prosto s prsti ali pa s posebnimi bosirnimi paličicami, podobno kakor se obdeluje vosek in sorodne lahko se oblikujoče tvarine. Razume se samo po sebi, da je treba narediti pri močno reliefnih ali celo plastičnih delih primerno jedro.

V Sloveniji se nam je ohranilo iz dobe procvita te umetniško dekorativne stroke precej in